

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз основних показників соціального розвитку сільських територій країн Латинської Америки. Досліджено територіально-демографічні аспекти (частки сільського населення у його загальній кількості, розподіл сільських мешканців за віковими групами, середню тривалість життя сільського населення), питання освіти, зайнятості та бідності на сільських територіях. Визначено основні спільні проблеми розвитку сільських територій латиноамериканського регіону.

The following article provides an analysis of key indicators of social development on rural territories of Latin America. Territorial and demographic aspects (rural population share in its total quantity, distribution of rural residents by age groups, average life expectancy of rural population), as well as the issues of education, employment and poverty on rural territories were investigated. Major common problems of rural territories' development of Latinoamerican region were defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток сільських територій є питанням актуальним практично для усіх країн світу внаслідок як важливої їх ролі у національних господарствах, так і необхідності забезпечення умов проживання та економічної діяльності для сільського населення. Відтак на макроекономічному рівні розробляються відповідні концепції, програми чи стратегії сільського розвитку, однак підходи до планування, регулювання та стимулювання цього розвитку, методи, важелі та інструментарій впливу, а також фінансові можливості країн, суттєво різняться. Відмінними є також і результати такого регулювання, які можуть послужити досвідом для інших країн світу, зокрема – для України, яка потребує удосконалення підходів до регулювання розвитком сільських територій, особливо що стосується соціальної сфери.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питаннями сільського розвитку, особливостями земельних відносин, соціально-демографічними характеристиками та ресурсним потенціалом сільських територій країн Латинської Америки та Карибського басейну займалися, передусім, такі зарубіжні науковці, як: Г. Анрікес, О. Дейміані, А. Зумерс, Ф. Ігерен, Е. Кардозо, К. Кей, М. А. Нарді, М. Пінейро, К. Стамуліс, А. Стокс, Е. Фалетто та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, кількість праць вітчизняних вчених-економістів, які містили б аналіз основних соціально-економічних тенденцій у цих країнах, особливо на сільських територіях, є порівняно невеликою.

Постановка завдання. Метою статті є визначення соціальних аспектів розвитку сільських територій країн латиноамериканського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Латинській Америці налічується 33 незалежні країни та 13 підпорядкованих іншим державам територій. З незалежних країн 12 знаходяться в основній частині континенту, 13 острівних країн розташовано у Карибському басейні, ще 8 розміщені на півдні Північної Америки. Значну площу останніх займають середньовисотні гори, а тому сільськогосподарська діяльність цих країн зіштовхується з рядом перешкод, водночас вищезгадані острівні країни характеризуються незначними площами сільськогосподарських угідь, відтак їх аграрний розвиток є специфічним та обмеженим. Враховуючи таку різноманітність країн даного регіону, у цій статті увагу буде приділено передусім тим з них, на які припадають значні площі оброблюваних сільськогосподарських земель (близько 2/3) регіону, яким притаманні вагомі

частки виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, та які, відповідно, суттєво впливають на економіку регіону.

У сільській місцевості країн Латинської Америки та Карибського басейну станом на 2011 рік проживало 20,9% загального населення регіону. Сільське населення поступово скорочується, у порівнянні з 2005 роком його кількість зменшилася на 1,9%. Більшість країн регіону характеризуються подібними частками сільського населення, що коливаються в межах 20–40% від загального населення цих країн. Лише у 4 країнах (Антигуа і Барбуда, Гаяна, Сент-Люсія, Тринідад і Тобаго) сільські мешканці складають понад 70% населення. Водночас в Аргентині, Бразилії, Венесуелі, Уругваї, Чилі та на Багамських островах частки мешканців сільської місцевості дорівнюють або є нижчими за 20% [1].

Характерною особливістю регіону є наявність корінних етнічних груп, а саме індіанців, значна частина яких мешкає у сільській місцевості. Саме серед корінного населення спостерігається найбільший відсоток бідних, а також високий рівень смертності та низький рівень освіти.

Розглядаючи вікову структуру сільських мешканців регіону, їх умовно можна розділити на три групи. До першої групи належать Уругвай, Чилі, а також Бразилія та Мексика. У цих країнах протягом 1970–2000 років відбулося зменшення на 14% частки населення у віці молодшому за 15 років з одночасним подвоєнням частки населення у віці від 15 до 65 років. Причому у 2010 році в Уругваї та Чилі частки сільського населення у працездатному віці становили понад 66%, у віці старшому за працездатний – понад 10%, а частки населення у віці молодшому за працездатний знаходилися на рівні 22%. До другої групи країн можна віднести Болівію та Парагвай, у яких частки сільського населення у віці молодшому за працездатний є достатньо високими (понад 38%), водночас частки населення у віці старшому за працездатний – низькими (біля 6%). До третьої групи країн входять Еквадор, Перу та Венесуела, які характеризуються відносно високими показниками часток населення у вікових групах до 14 років та 15–65 років [2, с.90–99] (табл. 1). На жаль, для Аргентини відсутні статистичні дані для сільського населення, тому показники розподілу населення за віковими групами наведені для всього населення країни.

Таблиця 1
Частки сільського населення в окремих країнах Латинської Америки [2, с.90–99; 3; 4]

№ з/п	Країни	Частка сільського населення у 2011 р., %	Частка корінних мешканців (індіанців) у сільській місцевості, у % до усього корінного населення відповідної країни		Розподіл осіб за віковими групами у сільській місцевості у 2010 р., %		
			%	Рік проведення перепису населення	до 14 років	15-64 роки	65 років і старше
1	Аргентина	8,0	18,0	2001	23,7	65,6	10,7
2	Болівія	33,0	46,6	2001	38,9	55,1	6,0
3	Бразилія	15,0	47,8	2000	32,7	60,8	6,5
4	Венесуела	6,0	44,8	2001	35,9	57,7	6,4
5	Еквадор	33,0	82,0	2001	34,3	58,8	6,9
6	Колумбія	25,0	78,6	2005	32,4	61,9	5,7
7	Мексика	22,0	64,2	2000	32,8	59,7	7,4
8	Парагвай	38,0	90,9	2002	38,1	56,9	5,0
9	Перу	23,0	44,2	2007	36,0	58,9	5,1
10	Уругвай	7,0	-	-	22,3	66,4	11,3
11	Чилі	11,0	35,2	2002	22,7	66,8	10,5

Загалом усім країнам Латинської Америки характерне переважання народжуваності над смертністю. Станом на 2010 рік очікувана тривалість життя при народженні коливається в межах від 66,3 років (в Болівії) до 78,9 років (в Чилі). Для Бразилії, Колумбії, Парагваю, Перу та Венесуели значення цього показника коливалося в межах 72–74 років, для Аргентини та Еквадору він дорівнював 75 років, водночас для Мексики та Уругваю становив по 76,7 років та 76,2 років відповідно [5].

Спостерігаються відмінності між сільськими мешканцями регіону за рівнем освіти. Згідно даних 2009 р. (для Болівії – 2008 р., для Мексики – 2010 р.), найбільша середня тривалість навчання притаманна населенню Чилі, найменша – Бразилії та Колумбії (табл. 2).

Таблиця 2

Показники освіти сільського населення окремих країн Латинської Америки у 2009 році [6; 7]

№ з/п	Країни	Частка сільського населення у віці від 15 р. і старше за середньою тривалістю навчання, %				Середня кількість років навчання населення у віці від 15 р. і старше	Частка осіб, які є письменними у кожній віковій групі, %		
		0–5 років	6–9 років	10–12 років	13 років і більше		15-24 роки	25-65 роки	65 років і більше
1	Болівія	56,4	20,4	17,8	5,4	5,5	98,0	82,0	43,6
2	Бразилія	63,5	19,6	14,6	2,4	5,0	95,5	76,1	45,0
3	Еквадор	35,1	45	15,5	4,4	6,1	97,9	86,1	54,3
4	Колумбія	66,8	16,5	14,3	2,3	5,0	95,3	85,4	59,2
5	Мексика	34,1	45,7	13,5	6,7	7,1	96,6	84,6	53,6
6	Парагвай	39,2	41,7	15,0	4,1	6,4	98,0	89,4	63,4
7	Перу	50,3	23,9	19,0	6,8	5,8	96,5	78,2	44,8
8	Уругвай	21,1	60,9	12,2	5,7	7,2	98,6	97,4	91,8
9	Чилі	28,0	34,5	30,3	7,2	8,8	99,0	93,0	70,9

Щоправда для усіх досліджуваних країн присутній високий рівень писемності, що складає дещо понад 95% для осіб у віці від 15 до 24 років, водночас найбільше неписьменних осіб є старшими за 65 років. Більше половини сільського населення мають початкову освіту у Болівії, Бразилії, Колумбії та Перу. Натомість значна частина мешканців сільських територій Еквадору, Мексики, Парагваю та Уругваю отримує лише неповну, або повну середню освіту (табл. 2).

Значний вплив на соціальний розвиток мають аспекти зайнятості, безробіття, можливості знаходження локально-доступних джерел доходів. Як і для більшості країн, що розвиваються, для аналізованого регіону характерним є в останньому десятилітті зменшення частки населення, зайнятого у сільському господарстві. Однак сільськогосподарська діяльність залишається провідною у сільській місцевості таких країн, як Бразилія, Колумбія (станом на 2007 р.), Болівія (станом на 2008 р.), Еквадор (станом на 2009 р.), Перу (станом на 2009 р.; дитяча зайнятість – на 2007 р.), де частки зайнятих у даному секторі все ще перевищують 60% (табл. 3). Самозайнятість у сільському господарстві є найбільш поширеною формою його ведення. У Бразилії частка самозайнятих становить 51% від усіх зайнятих у сільськогосподарському секторі, у Колумбії – 47%, Еквадорі – 37%, Парагваї – 57% (станом на 2008 р.; дитяча зайнятість – на 2007 р.), Перу – 43%. Найманих працівників у сільському господарстві найбільше у Чилі (67%), Уругваї (47%) (станом на 2007 р.) та Мексиці (45%).

У сфері несільськогосподарської зайнятості на сільських територіях протягом останніх років відбувається збільшення кількості найманих працівників та скорочується кількість самозайнятих. Така ситуація має місце у Болівії, Бразилії, Чилі (станом на 2003 р.), Коста-Ріці, Еквадорі, Мексиці, Парагваї і Перу. Частка найманих працівників у несільськогосподарському секторі є високою (понад 70%) у Бразилії, Чилі, Коста-Ріці, Мексиці та Уругваї. Натомість в деяких країнах спостерігаються обернені процеси – відбувається зменшення частки найманої праці та зростання самозайнятих (Колумбія, Гондурас, Панама) [2, с.86].

Таблиця 3

Ринок праці та зайнятість на сільських територіях окремих країн Латинської Америки [8; 9; 2, с.98–99]

№ з/п	Країни	Рік статистичного дослідження	Частка зайнятих у сільському господарстві (у % до загальної кількості зайнятих в країні)	Дитяча зайнятість у сільському господарстві (у % до економічно активних дітей у віці 7-14 років)	Зайняті в сільській місцевості:		
					загалом, тис. осіб	у сільському господарстві, %	у несільськогосподарській діяльності, %
1	Аргентина	2009	1,2	–	–	–	–
2	Болівія	2007	36,1	73,2	2 119,0	78,6	21,4
3	Бразилія	2009	17,0	51,7	16 133,1	68,2	31,8
4	Венесуела	2007	8,7	32,3	–	–	–
5	Еквадор	2010	28,7	70,6	2 131,7	68,7	31,3
6	Колумбія	2010	17,9	41,1	4 344,9	65,6	34,4
7	Мексика	2010	13,0	36,6	16 328,1	35,3	64,7
8	Парагвай	2010	26,5	60,8	1 231,1	58,8	41,2
9	Перу	2010	0,8	62,6	5 846,7	72,9	27,1
10	Уругвай	2010	11,0	28,5	72,4	68,8	31,2
11	Чилі	2009	11,2	24,1	743,6	52,3	47,7

Однак проблеми зайнятості на сільських територіях та низькі доходи спричиняють незадовільне матеріальне становище сільського населення більшості країн регіону. Так, у 2008 році 19,9% сільських мешканців країн Латинської Америки та Карибського басейну змушені були вижити з доходами меншими за 2 долари США в день. Висока концентрація бідного населення спостерігалася, передусім, серед безземельних селян, корінного (індіанського) населення, жінок та дітей [10, с.233].

Водночас потрібно зауважити, що починаючи з 90-х років відбувається поступове зниження рівня бідності у сільській місцевості латиноамериканського регіону. Найбільш суттєвий підйом відбувся у період 2002–2007 рр., коли кількість бідного населення скоротилася на 14 млн. осіб, або на 9,8%. Але прогрес у зниженні рівня бідності припинився між 2007–2009 рр., що було пов'язано зі світовою фінансово-економічною кризою, і практично до 2010 року рівень бідності знову досягнув значення 2007 року [2, с.88].

Варто зазначити, що у кожній країні присутнє власне трактування та законодавче визначення межі бідності, при цьому показником є місячна сума мінімальних грошових доходів у розрахунку на 1 особу у дол. США, у поточних цінах базового періоду обстеження. Так, найнижчою межею у 2009 році характеризувалися Болівія, Еквадор та Колумбія (для Мексики показник наводиться за 2010 р.). Незважаючи на це, частки їх сільського населення, яке проживає за межею бідності не були найбільшими порівняно з іншими країнами регіону. За показником нерівності розподілу доходів лідирував Парагвай (0,584), своєю чергою в Уругваї коефіцієнт Джині був на рівні 0,382 (табл. 4).

Таблиця 4

Показники рівня бідності сільського населення країн Латинської Америки у 2009 році [11, с.14; 12]

№ з/п	Країни	Межа бідності, дол. США	Частка сільського населення, що проживало за межею бідності, %	Коефіцієнт Джині для сільської місцевості
1	Болівія	50,7	61,5	0,524
2	Бразилія	103,4	39,3	0,523
3	Еквадор	58,7	46,3	0,438
4	Колумбія	55,8	54,4	0,466
5	Мексика	104,9	42,9	0,450
6	Парагвай	82,8	67,1	0,584
7	Перу	72,5	60,3	0,402
8	Уругвай	95,2	5,9	0,382
9	Чилі	76,1	10,4	0,466

Аналіз вищезазначених показників підтверджує існування відмінностей у рівні розвитку сільських територій та особливостей життєдіяльності сільського населення різних країн Латинської Америки. Проте регіон має і спільні риси, серед основних з яких слід назвати:

- гетерогенність сільського господарства та наявність різноманітних суб'єктів господарювання (у регіоні зберігається значна кількість латифундій, а в деяких країнах – значну площу займають землі колективної власності, значно поширені також є малоземельні селянські господарства – мініфундії);
- високий рівень бідності та нерівномірність розподілу доходів;
- нетипова для Європи чи Північної Америки проблема голоду. Кількість осіб у країнах Латинської Америки та Карибського басейну, що страждають від недостатнього рівня харчування у 2010–2012 рр. становила 49 млн. осіб, або 8,3% від загального наявного населення, щоправда у порівнянні з періодом 1990–1992 рр. їх кількість скоротилася в 1,3 рази. Найбільшим цей показник є в країнах Карибського басейну, де майже кожен шостий мешканець страждає від недостатнього харчування (17,8% або 7 млн. осіб) [13, с.9];
- неефективне використання та деградація наявних природних ресурсів (втрата родючих земель внаслідок ерозії, урбанізації, забруднення тощо);
- погіршення екологічної ситуації внаслідок екстенсивного розвитку сільського господарства (вирубка лісів, застосування хімікатів);
- погіршення стану здоров'я сільських мешканців (зокрема, поява гострих та хронічних інтоксикацій в результаті нераціонального використання отрутохімікатів та добрив);
- міграція сільського населення [14, с.2–4];
- відсутність державної або будь-якої іншої підтримки для вирішення проблеми зайнятості населення, що дало б можливість частково нівелювати соціальні нерівності (як це, наприклад, відбувається у країнах Європейського Союзу) [15].

Висновки і перспективи подальших розробок. Загалом країни Латинської Америки, навіть ті з них, у яких зростають основні показники соціально-економічного розвитку, продовжують належати до категорії країн, що розвиваються, та в системі світового господарства займають залежне становище від промислово розвинених країн. Така залежність, крім периферійного їх місця у глобальному контексті, у соціальному аспекті відображається у особливостях функціонування соціальних груп, які наявні у економічних системах такого типу. А тому спільноти сільських територій держав Латинської Америки, займають так би мовити становище «периферії стосовно периферії», оскільки національні уряди в першу чергу вирішують загальнодержавні проблеми – наслідки світових економічних криз, спадів тощо, а тому для вирішення проблем села, як правило, не вистачає ресурсів.

Для сільських територій України не є характерними проблеми голоду, як це часом спостерігається у країнах Латинської Америки, рівень бідності також є меншим.

Однак, виходячи з нетривалого часу існування нашої держави, як країни з ринковою економікою, вивчення практик та підходів держав, котрі проходили складні соціально-економічні процеси, а, зокрема, заходи національних урядів щодо подолання кризових явищ, будуть корисними та сприятимуть запобіганню прийняттю помилкових рішень. Відтак перспективою у цьому напрямку є аналіз реалізованих програм та підходів до розвитку сільських територій країн Латинської Америки та їх практичних результатів, що дасть змогу розглянути можливість та доречність їх застосування на вітчизняних сільських територіях.

Список використаної літератури

1. Rural Poverty Report 2011. New realities, new challenges: new opportunities for tomorrow's generation [Electronic resource] / Rome, International Fund for Agricultural Development (IFAD). – 2010 – 322 p. – Access: <http://www.ifad.org/rpr2011/report/e/rpr2011.pdf>.
2. The Outlook for Agriculture and Rural Development in the Americas: A Perspective on Latin America and the Caribbean / ECLAC, FAO, IICA. – Santiago, Chile, FAO, 2012. – 162 p.
3. Desigualdades de pueblos indígenas y afrodescendientes (Argentina, Chile, Colombia, Peru) [Electronic resource] / Centro Latinoamericano y Caribeño de Demografía (CELADE). División de Población de la CEPAL. – Access: http://www.cepal.org/cgi-bin/getprod.asp?xml=/celade/noticias/paginas/2/40522/P40522.xml&xsl=/celade/tpl/p18f.xsl&base=/celade/tpl/top-bottom_ind.xsl.
4. Indigenous peoples of Latin America: old inequities, mixed realities and new obligations for democracies in the twenty-first century. Social Panorama of Latin America 2006. Chapter III [Electronic resource] / ECLAC. – Santiago, Chile, 2007. – 141-216 p. – Access: <http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/4/27484/P27484.xml&xsl=/dds/tpl-i/p9f.xsl&base=/tpl-p/top-bottom.xslt>.
5. Health Indicators [Electronic resource]. – Access: <http://www.indexmundi.com/facts/topics/health>.
6. Literacy by area (rural and urban) and age [Electronic resource] / Socio-Economic Database for Latin America and the Caribbean (CEDLAS and The World Bank). – Access: <http://sedlac.econo.unlp.edu.ar/eng/statistics-detalle.php?idE=37>.
7. Statistics and Indicators. Poverty [Electronic resource] / Economic Commission for Latin America and the Caribbean. – Access: http://www.estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/Portada.asp?idioma=i.
8. Labor & Social Protection Indicators. Child employment in agriculture (% of economically active children ages 7-14) [Electronic resource]. – Access: <http://www.indexmundi.com>.
9. Employment in agriculture (% of total employment) [Electronic resource]. – Access: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>.
10. Rural population (% of total population) [Electronic resource]. – Access: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS>.
11. Latin America and the Caribbean Selected Economic and Social Data 2011 [Electronic resource] / [C. de Brey, A. Harvey, D. Colin and others; F. Martin (EADS Team Leader)]; United States Agency for International Development Bureau for Latin America and the Caribbean. – Washington, 2011. – 206 p. – Access: <http://www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2012/09610.pdf>.
12. Statistics and Indicators. Education [Electronic resource] / Economic Commission for Latin America and the Caribbean. – Access: http://estadisticas.cepal.org/cepalstat/WEB_CEPALSTAT/Portada.asp?idioma=i.
13. Undernourishment around the world in 2012 [Electronic resource] / FAO, The State of Food Insecurity in the World. – 14 p. – Access: <http://www.fao.org/docrep/016/i3027e/i3027e02.pdf>.
14. Agriculture at a Crossroads. International. Volume III. Latin America and the Caribbean : Report / edited by Beverly D. McIntyre [et al.]. – Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development, 2009. – 250 p.
15. Weryńska R. Efektywność wykorzystania pomocy z Europejskiego Funduszu Społecznego w programach organizowanych przez Powiatowy Urząd Pracy w Jarosławiu / Róża Weryńska, Katarzyna Kucab-Bąk ; Uniwersytet Rzeszowski Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych // Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, 2012. – Zeszyt Nr 27. – SS. 200-211.

Прийнято до друку 28.05.2013